

A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása

A magyarság még a Kárpát-medencébe való beköltözés előtt kapcsolatba került a keleti kereszténységgel. A honfoglalás előtt az örmények, majd a bizánciak végeztek soraikban hittérítést. A bizánci kereszténység magyar követőinek jelentősebbik része egészen a XX. századig a Munkácsi Egyházmegyében élt. Néhány egyházközség kivételével (két Bihar vármegyei és két Bács vármegyei) 1806-ban a munkácsi püspökség joghatósága alá tartozott minden magyarországi ruszin parochia és filia is. A mai hajdúdorogi, eperjesi s részben a máramarosi és nagyváradi görögkatolikus püspökséget is felölelő egyházmegye történetéről 1910-ben jelent meg utoljára történeti munka Hodinka Antaltól.

1806-ban zárult le a 13 északkelet-magyarországi vármegyére [Abaúj, Borsod, Gömör, Bereg, Máramaros, Sáros, Szabolcs (a Hajdú kerülettel), Szatmár, Szepes, Torna, Ugocsa, Ung, Zemplén] kiterjedő egyházmegye parochiáinak szabályozása. A parochiarendezést megelőzően a püspökség 60 esperességében 724 anyaegyházában és 1660 leányegyházában, tehát 2384 településen összeírták a görögkatolikus népességet. Ismerkedjünk meg eredményeivel. A felvilágosodott abszolútizmus új szempontokat vitt a lakosság nyilvántartásába, ahol addig az egyházak játszottak csak szerepet. Ezek az újabb állami szempontok aztán megjelentek az egyházi összeírásokban is. Ennek eredményeként 1806-ban a munkácsi egyházmegye vezetése tisztába jött teherbíró képességével és lehetőségeivel, híveinek számával, társadalmi, kor, nem és nyelv szerinti megoszlásával, egyúttal egy értékes, tartalmas, községsoros forrást hagyva hátra az északkelet-magyarországi régiót kutató szakembereknek. A grandiozus összeírás összesítője a következő címet viseli:

Conscriptio Summaria¹

Parochorum, Parochiarum, et Filialium cum, et sine Ecclesiis, Numeri Animarum, Distantiarum, Colonorum, Inquilinorum, Matrimoniorum, Natorum, Mortuorum, Concionandi Dialectorum et Scholarum Nationalium totius Almae dioecesis Munkacsinensis.
Facta Anno Domini MDCCCVI

Összegezõ összeírása

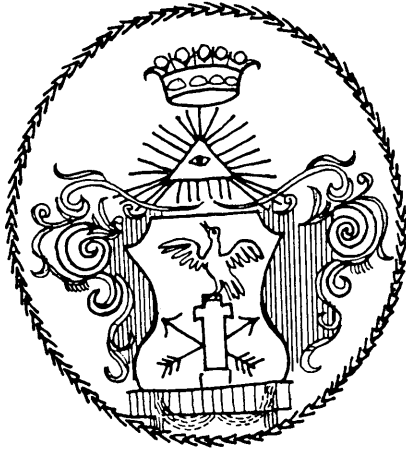
Az egész, áldott Munkácsi Egyházmegye parochusainak, parochiáinak, templomos és templom nélküli filiáinak, ezeknek az anyaegyháztól való távolságának, a lélekszámnak, a jobbágyok, zsellérek, a házasságok, születettek, meghaltak számának, a prédikáció nyelvének, valamint a népiskoláknak.

Bevégeztetett az Úr 1806. esztendejében.

¹ Az 1806. évi egyházmegyei összeírás községsoros adatait a forrás sorrendjében **Bendász István** Munkács egyházmegyei kanonokkal készítettem elő kiadásra. Vö. A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása. Nyiregyháza, 1990. 85-153. A megboldogult Bendász István küzdelmes életéről ld. **Bendász István**: *Öt év a szögesdrót mögött*. Bevezetőt írta: *Dr. Ortutay Elemér*, sajtó alá rendezte: *Hetényi Varga Károly*. Вр. 1991.; *Філіп Л.: Степан Бендас, вірний слуга господа Бога. Благовісник. Видання грекокатоліцької єпархії Мукачівської*. р.І ч.7.4.

Az 1806. évi összeírás előzményeiről

A munkácsi püspökség változatos történelmében 1806 azáltal emelkedik ki, hogy ekkor zárult le a felvilágosult abszolutista uralkodók, Mária Terézia és II. József által is szorgalmazott parochiarendevezés, melyet egy nagyszabású összeírás előzött meg. Az összeírást egyházközségként a parochusok végezték, esperesi kerületenként az esperesek összesítették azt, a püspöki kancelláriában pedig *Kutka János* kanonok összegezte.²



Kutka János általános helynök pecsétnyomata. 1805 *Kutka János káptalani helynök pecsétnyomata. 1810*

Az összeírás célja és rendeltetése az volt, hogy segítségével az egyházmegye vezetése megállapítsa, hol, milyen összegek szükségesek a 100 ezüst forintban meghatározott kongrua lelkészpénztárból történő kiegészítéséhez. A munkácsi püspökség területén egyébként a parochiák összeírásának, majd rendezésének munkája III. Károly idején kezdődött el 1737-ben. III. Károly király 1733. március 27-én kiadott rendeletével megszervezte a lelkészpénztár (cassa parochorum) intézményét, amely alapítvány rendeltetése új katolikus templomok, paplakok, iskolák létesítése, az alsópapság fizetésének megjavítása, tehát a katolikus vallás további megerősítése volt. III. Károly határozta el, hogy ott, ahol a papi jövedelem, legyen az

² *Kutka János* lelkészkedő kismemesi családban született 1750. február 23-án a Zemplén vármegyei Szukov községben. A gimnázium filozófiai osztályait Kassán abszolválta. Teológiai tanulmányait Ungvárott és Nagyszombatban végezte. Bacsinzky A. püspök ordinálta 1775. július 10-én; 1777-1786 között a teológia professzora ill. 1783-86 között a papnevelde rektora volt; 1785 és 1794 között Munkácson parochus; 1794-1812 között kanonok; 1809-1812 között generális capitularis vicarius; A 11 kiadást megélt un. kiskatekizmus szerzője. *Во Катихисіс малыи или наука православно-христiянская во благочестное воспитаніе юношества дієцесіи Мункачовскіа, составленная в Унгвари. В Будині граді.*

telki, stolaris vagy annualis, a 100 Ft-ot nem éri el, az ebből hiányzó összeget a tisztességes papi megélhetés érdekében a lelkészpénztár pótolja ki.

1737-ben Olsavszky Simon munkácsi püspök papjai számára támogatást kért a lelkészpénztárból. A helytartótanács ezért felszólította, hogy lelkészégeit a hasonló célú összeírások alapjául szolgáló, a helytartótanács lelkészpénztári bizottsága által kidolgozott és az uralkodó által is jóváhagyott összeírási minta kérdőpontjainak figyelembe vételével írja össze. Az összeírás azonban csak a Bereg vármegyében fekvő munkácsi és szentmiklósi uradalmak 21 lelkészségéről készült el. Az összeírást Olsavszky M. Mánuel püspök folytatta 1747-ben. A Zemplén vármegyei parochiák kivételével az egész püspökségre kiterjedő 1747. évi összeírás a püspökség 1771-ben történt kánonszerű felállításáig hevert, s így akkor már használhatatlan volt. Ezért 1774-ben új összeírást kezdtek, majd 1782-ben egy újabbat,³ mely hosszas kísérletezés után, noha a helytartótanács kérdőíveket bocsájtott ki, véglegesen csak 1806-ban fejeződött be.⁴ A kongrua kiegészítése évenként olyan hatalmas összegbe került volna, hogy az felülmúlta volna a lelkészpénztár képességét, így annak fizetésére nem kerülhetett sor. *Hodinka* szerint a kiegészítéshez szükséges összeget csak *Kossuth Lajos* pénzügyminiszter utalványozta 1848-ban, kifizetésére azonban csak 1851-ben került sor.

Vasvári Pál nagyapjának, id. Fejér Pálnak működését, életrajzi adatait kutatva⁵ a nyírgelsei görögkatolikus egyház jegyzőkönyvében találtuk nyomát annak, hogy 1849-1851-ben 300 Ft-ban határozták meg a kongruát, kiegészítendő alapnak pedig az 1806-os összeírás összesítő adatait vették. A protocollumból kiderül, hogy a munkácsi egyházmegye évente összesen 63590 ezüst forint és 17 1/2 krajcár kongrua-kiegészítést kapott. Figyelembe véve a munkácsi egyházmegye időközbeni területváltozásait, 470 parochiát számítva, a parochusok átlagosan mintegy 135 Ft szubszidiumban részesültek. A nyírgelsei protocollumban a következő ide vonatkozó illusztrációt találtuk.⁶

Javadalom	A jövedelem nagysága 1806-ban		Kapott kiegészítés	
	forint	krajcár	forint	krajcár
Bököny	261	2	38	58
Büd	257	2	42	58
(Új)Fejértó	157	51	142	9
(Nyír)Gelse	188	49	111	11

³ Vö. Szabolcs-Szatmári Szemle 1985. 2. sz. 47-52.

⁴ Erről részletesebben: *Hodinka Antal*: A munkácsi görög-katolikus püspökség története. Bp., 1910. 751-759; *Ember Győző*: A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1747 évi összeírása. Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1944-46. Bp., 1946. 95-100.

⁵ *Udvari I.*: Vasvári Pál hajdúböszörményi éveiről. (Adatok a Hajdúság iskolatörténetéhez). Szabolcs-Szatmári Szemle 1989. 4. sz. 431-442.; Ld. még *Udvari I.*: Adatok Vasvári Pál családjáról, életrajzáról. - in. Vasvári Pál Társaság Füzetei 2. szerk. Takács P. Tiszavasvári, 1990. 3-20

⁶ 1849. febr. 26. Nyírgelsei görögkatolikus egyház protocolluma. 1842-1867. Parochiális Irattár. Nyírgelse.

Az alább községsorosan közreadott összeírással szorosan összefügg, hogy Bacsinszky András püspök 1803-ban az egész egyházmegye területére egységesítette a congruába beszámítandó annuális (évi, évenkénti) és stoláris jövedelmeket, amit teljes egészében közreadunk.⁷

A munkácsi egyházmegyébe helyezettett parochusok és kántorok számára meghatározott évi és stoláris jövedelmek felsorolása, amely kiadatott az egységesség okából.⁸

Évi jövedelem

	Parochus véka	Kántor véka
1. Kivétel nélkül, minden egyes <i>jobbágygazda</i> (colonus hospes!) tartozik adni évente az adott helységben megtermő gabonaneműből a parochusnak két vékával, a kántornak pedig egy vékával	2	1
2. Minden egyes <i>jobbágy</i> a parochusnak évente egy nap igás (fogatos) munkát végez.		
3. A <i>házas zsellér</i> (inquilinus domiciatus) évente köteles adni a parochusnak egy, a kántornak fél véka gabonát.	1	1/2
4. A <i>házas zsellér</i> a parochusnak évente egy nap gyalog- vagy kézi munkával tartozik szolgálni.		
5. A <i>házatlan zsellér</i> (inquilinus non domiciatus) is egy nap gyalogmunkát köteles végezni évente parochusának.		
6. Ahol az 1787-ben végrehajtott összeírásba be van vezetve és szokásban van, továbbra is tartassék meg, hogy minden telkes jobbágygazda évente egy szekér tűzifát adjon parochusának.		

⁷ Vö. Novoszelica (Újholyatina) protocollumával. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Kézirattár. Ms 4817/10.

⁸ Ezúton fejezzük ki köszönetünket Lakatos László parochusnak, aki Bacsinszky András püspök cirillbetűs körleveléhez mellékelte latin nyelvű felsorolás pontosításában segítségünkre volt.

Stoláris jövedelmek

	Parochus		Kántor	
	R Ft.	kr.	R Ft.	Kr.
1. A szülés és a szülő nő megáldása	-	6	-	-
2. Keresztelés	-	17	-	3
3. A szülő nő bevezetése (a templomba)	-	3	-	-
4. A házasság háromszori kihirdetése	-	9	-	-
5. A házasság háromszori kihirdetése más parochushoz való elbocsájtó kiadásával, bizonyítvánnyal a háromszori hirdetésről, a keresztyén (jegyes) oktatásban való részvételről és az elvégzett gyonásról, áldozásról.	-	18	-	-
6. Esketés mindenkinek egységesen	1	8	-	6
7. A menyasszony avatása (bevezetése a templomba)	-	12	-	-
8. Az utolsó kenet, melyet nem lehet elhagyni	-	-	-	-
9. Nagy temetés	-	51	-	24
10. A négy evangélista felolvasása a háznál. (A szegényeknél ingyenesen végzendő)	4	-	-	-
11. Parasztáz	-	17	-	7
12. Zsoltároskönyv olvasása a halottért	-	-	-	30
13. Evangéliumok olvasása a temetőbe menet, ahol a stáció (megállás) szokásban van. (Letételi evangélium)	-	17	-	-
14. Kis temetés	-	24	-	12
15. Temetési beszéd szabad stóla alapján				
16. Énekes mise	-	42	-	6
17. Olvasott mise	-	21	-	3
18. Új ház megáldása misével	2	-	-	-
19. Megszentelés	-	51	-	9
20. A pászkaszentelésért semmi nem kérhető, de ahol jóindulatú felajánlás szokásban van, az maradjon tovább.				
21. A Vízkereszti gyűjtés összecszerűen nem határozatik meg, de a helyi szokás értelmében a korábbi gyakorlat tartassék meg, - a szegényeknél ingyenes legyen a koleda.				
22. A lélektávozás előtti Kánonból	-	36	-	6
23. A lélektávozás utáni Kánonból	-	36	-	6
24. Nagy Vízszentelés	1	-	-	6

Ungvár, 1803. március 24.⁹

Az 1806. évi összeírás hasznosíthatóságáról

Az összeírás elsődrendű forrás a történeti-statisztika, a történeti demográfia kutatói számára. Becsességét ebben az összefüggésben növeli, hogy adatai több szempontból összevethetők az 1804. évi országos népösszeírás eredményeivel, melyek Magyarország nemtelen népességére vonatkoznak. Magyarország népességének száma (Horvátország nélkül): 6.888.890. A munkácsi püspökség népe tehát Magyarország népességének 7%-át alkotta.

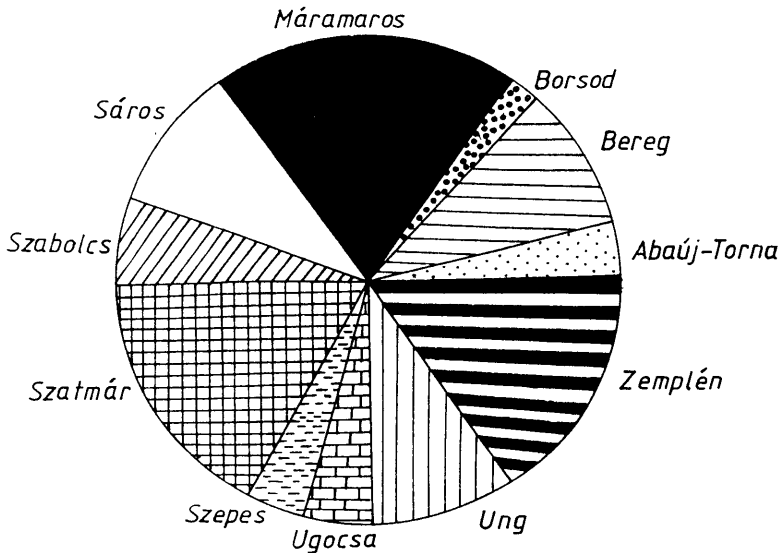
Vármegye	Települések száma 1804 ¹⁰	Gk. lakta helységek sz. 1806.	Össznépesség 1804	Gk. népesség aránya%	Megyei családnagyság/fő 1804	Gk. családnagyság 1806.
Abaúj	274	228	127402	13,41	4,9	4,4
Torna	43	20	18723		5,4	4,4
Bereg	267	244	79217	63,61	5,3	4,9
Borsod	191	121	125141	8,02	4,8	5,6
Máramaros	141	?	99682	107,27(!)	4,8	5,8
Sáros	392	331	150833	33,74	5,8	5,0
Szabolcs Hajdú K.	168	148	142709	20,80	4,9	6
Szatmár	274	237	166389	54,21	4,3	5,1
Szepes	245	102	115538	16,53	4,9	5,3
Ugocsa	69	68	32627	71,39	4,8	5,2
Ung	209	205	76702	64,23	5,3	5,0
Zemplén	463	460	222889	40,08	5,3	4,9

Borsodban, Szabolcsban, Szatmárban, Ugocsában a görögkatolikus népesség körében a családnagyság meghaladta a megyei átlagot. Abaúj, Bereg, Sáros, Ung és Zemplén vármegyékben pedig nem érte el az átlagosat. Talányosak Máramaros

⁹ Az összehasonlítás és érthetőség kedvéért megadjuk néhány termék korabeli árát. Ung vármegye: 1 font (kb. 1/2 kg) tehén hús ára = 7 krajcár (=kr.); SzSzBmLv. IV A/1 Fasc. 7. No 227. 1807. Bereg vármegye: 1 pár jó féle vágni való ökör 140 rénes, német forint (=Rft); új szalonnának fontja: 20 kr.; ó szalonnának fontja: 24 kr.; egy pár ölü csirke 30 kr.; 1 pár kappan 1 Rft.; 1 pár tyúk: 34 kr.; 1 pár kacsa 40 kr.; 1 pár östövér lúd 1 Rf. 30 kr.; 1 pár hizott lúd 3 Rft; 1 pulykakakas 2 Rft; egy tojó pulyka 1 Rft; ősszel és télen 6 tojás, tavasszal és nyáron 8 tojás 3 kr.; SzSzBmLv. IV A/1 Fasc. 5. No 282. 1805; Szatmár vármegye: egy vén kokas pulyka 2 Rft; egy hizott lúd 1 Rft 40 kr.; egy font ó szalonna 24 kr.; egy font besózott új szalonna 21 kr.; egy hizott kacsa 36 kr.; SzSzBmLv. IV. A/1. Fasc. 5. No 281. 1805. Zemplén vármegye: férfi szőlőmunkások napszáma a Hegyalján Szent György napig 17-21 kr.: Szent György nap után 20-24 kr.; szüreti puttonos bére 12 kr.; taposó bére 15 kr.; sajtós napszáma: 15 kr. SzSzBmLv. IV. A/1. Fasc. 3. No 454.

¹⁰ A királyi városokkal, mezővárosokkal, falvakkal és a pusztákkal együtt. Vö. Thirring G.: Az 1804. évi népösszeírás. Magyar Statisztikai Szemle. XIV. 1936. 1.k. 12-13.

adatai. Arról is lehet szó, hogy a nemtelen magyarországi lakosság országos összeírása során 1804-ben e megyét nem írták össze elég körültekintően. Elképzelhető az is, hogy az 1806. évi egyházi összeírást a máramarosi vikáriátus területén fegyelmezetlenül hajtották végre. Ezt látszanak alátámasztani a szigeti esperesség adatai, melyet nem tekintünk hitelesnek, továbbá az a tény, hogy két esperességben nem történt meg a részletes összeírás, ezekből tulajdonképpen csak a lélekszámadatok érkeztek meg. E két esperesség (a felsőbányai és a nagybányai) lélekszámadatai közül nem tűnik hitelesnek a nagybányai kerület lélekszáma, mivel abban 1814-ből jóval kevesebb hívőről van tudomásunk. Ismeretes, a görögkatolikus vallású népesség között képviselve voltak a nemesek is. Igaz, ezeket jobbra egytelkes vagy armalista nemesekként ismerjük. A máramarosi nemesség 1787-ben a lakosság 16,6%-át alkotta.¹¹ Ennek az igen jelentős számú és arányú népességcsoportnak a soraiban észrevehető számban voltak görögkatolikus ruszin, román kisnemesek is. A tiszta görögkatolikusnak jelzett Iza község csaknem teljesen ruszin kurtanemesekből tevődött össze.¹² Az 1804-es országos és az 1806-os egyházmegyei népességösszeírás máramarosi adatai közötti eltérés egyik oka tehát az, hogy az egyházi konszkripció lélekszámadatai a nemesség számát is magukban foglalják.



A Munkácsi Egyházmegye híveinek aránya vármegyénként 1806-ban

Az összeírás elsőrendű forrás az egyházmegye lelkészsképeinek XIX. század eleji helyzetét illetően, s mint ilyen, a görögkatolikus népességre vonatkozó legértékesebb történeti-statisztikai konszkripciók közé tartozik. Az összeírásból pontos képet nyerhetünk a görögkatolikus papság, az anyaegyházak és filiák számáról,

¹¹ Erről ld. **Vörös Károly**: (szerk.) Magyarország története. 1790-1848. 1. k. Bp., 1980. 436-437.

¹² Vö. **Hodinka Antal**: A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és múltjuk. Bp., 1923. 39-43.

arról, milyen más vallású népséggel éltek egy és azonos településen, milyen és mennyi volt a tiszta görög katolikus és vegyes házasságok száma és aránya. A hatalmas kiterjedésű görögkatolikus diecezia ma négy országban található helységeinek községsoros összeírását a történeti demográfia, az egyháztörténet kutatóin kívül haszonnal forgathatják a társadalomtörténet szakemberei, valamint nyelvészek, néprajzosok és iskolatörténészek is. Megbízható képet kapunk belőle a görögkatolikus népesség körében lejátszódó ismert és a tudományos körökben sok vitát kiváltott etnokulturális, akkulturációs folyamatok értékeléséhez. A nemzetiségi kérdés kiéleződése előtt készült összeírás minden addiginál gazdagabb és árnyaltabb információkkal szolgál a görögkatolikus népesség körében használatos nyelvekről.¹³ Nemcsak ruszin és román nyelvet beszélő és értő közösségekről tudósít, hanem magyar és szlovák nyelvűekről, valamint a két- és többnyelvűekről is. *Nyilvánvalóvá válik belőle, hogy a munkácsi püspökség keretei között élő népesség számát ebben a korban semmiképpen sem lehet azonosítani a ruszinok számával.*

A születések és elhalálozások számának ismeretében összeírásunkból képet nyerhetünk a görögkatolikus populáció növekedéséről, a természetes szaporulatról.

Születések száma 1805-ben:	16263 ¹⁴
Elhalálozások száma 1805-ben:	13760
Természetes szaporulat 1805-ben:	2503

Történeti demográfiai szempontból egyebek között nyeresége a konszkripciónak az is, hogy viszonylag nagy számok alapján határozható meg a gyónásra képes és gyónásra nem képes hívek aránya.

Gyónásra képesek száma 1805-ben:	369263 ¹⁵
Össznépesség:	507696
A gyónásra képesek és a gk. össznépesség aránya:	72,73%

Az 1806-os szabályozás előzményének tekinthető 1782-es parochiarendezés alkalmával *Kopcsay Jánostól* Szabolcs megyében szétküldött cirill betűs esperesi körlevélből ismeretes: „A kálvinistáknál és zsidóknál a felnőttekhez a hét éven felüliek soroltassanak, a kicsikhez pedig a hét éven aluliak. Hasonlóan a görögkatolikusoknál: a gyónásra éretlenekhez sorolandók a hét évet be nem töltött, a gyónásra érettekhez pedig a hét évet meghaladt hívők”.¹⁶ A fenti arányszám ismeretében biztonságosabban felhasználhatók és kezelhetők azok a népességstatisztikai adatok, melyek csak a gyónásra képes populációt tüntetik fel.

Vegyük közelebről szemügyre az összeírást. A 11 főesperességre osztott püspökség 60 esperességéből 56 esperesség részletes összeírása őrződött meg.¹⁷ Ebben

¹³ Szatmár vármegye XIX. század eleji népi-nyelvi viszonyairól Kávássy Sándor írt szép tanulmányt; görögkatolikus adatait összeírásunk némileg pontosítja, hitelesen felmutatva az itt élő román, magyar és ruszin nyelvű görögkatolikusok arányát. Vö. **Kávássy Sándor**: Szatmár megye népessége és etnikai viszonyai a XIX. század elején. Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. t. XV. Eger, 1979. 321-337.

¹⁴ 56 esperesség adatai alapján

¹⁵ Ld. az összesítő táblázatokat.

¹⁶ Vö. Szabolcs-Szatmári Szemle 1985. 2. sz. 49.

¹⁷ A Munkácsi Egyházmegye lelkészsegeinek hovatartozásáról ld. **Bendász István**: A Munkácsi Egyházmegye területvátózásairól. Vasvári Pál Társaság Füzetei 3. Nyíregyháza, 1990. 71-76.

szerepel: 1./ a lelkészek neve, száma; 2./ az egyházas filiák * jellel feltüntetve; 3./ a parochiák és filiák megnevezése és száma; 4./ a gk. lelkek száma; 5./ a gyónásra képes és képtelen hívek száma; 6./ a filiák távolsága negyedórában; 7./ az úrbéres parasztok – jobbágyok, zsellérek, alzsellérek száma; 8./ a község vallási összetétele; 9./ a házaspárok száma 1805-ben – tiszta gk. házaspárok, vegyes házaspárok; 10./ utal a faluban élő más vallású lelkészre; 11./ a görögkatolikus közösség prédikációinak nyelve; 12./ folyik-e katekizáció; 13./ van-e népiskola; 14./ 1805. év házasságkötéseinek, születéseinek, megholtjainak száma.

Négy esperesi kerületből, nevezetesen az alsószepesiéből, a Szabolcs megyei gyulajiból, valamint a Szatmár megyei felsőbányaiból és nagybányaiból mindössze két primer adatot tudunk közreadni: 1./ parochia megnevezése; 2./ lélekszám 1806-ban. Táblázatainkban ezeket további információkkal egészítettük ki: 3./ a parochus neve; 4./ a filiák száma és lélekszáma 1814-ben; 5./ az anyaegyházban használatos nyelvek 1821-22-ben.

A lelkészkedő papság, a parochiák és filiák, valamint a szerzetesek számáról

Összeírásunk szerint 1806-ban 724 anyaegyházban és 1660 filiában 541.963 hívő élt. A parochusok száma: 705. Egyházas, templommal bíró főkegyházak száma: 293. Az egyházas filiák Sáros (66), Bereg (61), Zemplén (51) vármegyékre koncentrálnak. Ezek a püspökség története korábbi szakaszában önálló parochiák voltak vagy lehettek. A világi hatóságok elvárásainak megfelelően a parochiarendezés során az anyaegyházak és parochusok száma fokozatosan csökkent. 1792-ből 730 parochiáról tudósítanak az összeírók jelezvén az azokban használatos liturgiai nyelvet, az egyházi szlávot vagy a román. Olsavszky M. 10 egyházmegyére kiterjedő canonica visitatioja során még 839 parochiát írt össze, tehát mintegy ötven év alatt, 1806-ig 134-el csökkent a számuk. Eszerint a vizsgált területen 1792 és 1806 között közel 200-al növekedett azon helységek száma, ahol görögkatolikusok is laktak. Nőtt viszont a leányegyházak száma, ami 1792-ben 1458-at tett ki. 1806-ban egy anyaegyházra átlagban 2,29 főkegyház és 749 hívő esett. Az egyes vármegyék között mindkét tekintetben jelentős eltérések figyelhetők meg. Abaúj és Borsod vármegyékben 10-en felül volt az egy parochiára eső főkegyházak átlaga, Szatmár vármegyében az egyet sem érte el. Borsod és Szepes vármegyékben az egy parochiára eső hívek száma meghaladta az ezret, Beregben, Zemplénben pedig még a 700-at sem érte el. Az egyházmegye legnagyobb lélekszámú települése Hajdúdorog volt, ahol ekkor 4198 hívő élt. Az egyházi szláv liturgiai nyelvű parochián 3664, a román liturgiai nyelvű parochián 1534 hívet regisztráltak. Ungváron ekkor 2372, Munkácson 959, Beregszászban 195, Eperjesen 293, Nyíregyházán 762, Nagykárolyban 1564, Szatmárnémetiben 1607, Sátoraljaújhelyben 1396 görögkatolikust írtak össze. A 705 lelkész többsége parochusként, kisebb hányada káplánként tevékenykedett. A bazilita monostorok környékén megfigyelhető, hogy egyes közeli parochiákat szerzetesek adminisztráltak. A munkácsi egyházmegye területén 1806-ban hét bazilita monostor működött. Összeírásunk

csupán az Ung megyei kisbereznai monostor szerzeteseit tünteti fel név szerint, a Zemplén megyei krasznobrodi monostor lakóinak pedig csupán létszámát adja meg. A baziliták magyarországi rendtartományában 1806-ban a hét monostornak 86 lakója volt (páterek, fráterek, teológus hallgatók, noviciusok)¹⁸. Összeírásunk évében a rend magyarországi tartományának főnöke (protoigumen) és egyben a munkácsi házfőnök (igumen) Basilovits Joannicius¹⁹ volt, a máriapócsi házfőnök: Kasper Ambrosius; a krasznobrodi házfőnök: Danilovits Innocentius; a kisbereznai monostor igumenje: Andrejkovits Manases; a miszticei igumen: Koleszar Abramius; a bukóci igumen: Kotrady Irinarchus és végül a bixádi monostor házfőnöke: Laukay Beniamin.

Bacsinszky András 1805. május 25-én kiadott körlevelében²⁰ szól az ungvári, nagyszombati, egri és pesti szemináriumokban tanulmányokat folytató kispapokról, akiknek számát 120-ban határozta meg. Pontosan ismerjük az egyházi értelmiség számát. A Bacsinszky Andrásról és körleveleiről írott fejezetekben jelzett társadalomtörténeti okok miatt ebből a rétegből került ki a ruszin népi, nemzeti újjászületési mozgalom vezetése.

Tehát: lelkészek száma 1806-ban:	705
szezetesek száma 1806-ban:	86
tanítók száma 1806-ban:	100
<u>kispapok száma 1806-ban:</u>	<u>120</u>
Összesen:	1011

A görögkatolikus népesség társadalmi rétegződéséről

Az 1806-os összeírás felhasználható a társadalom- és gazdaságtörténetben is. A görögkatolikus lakosság túlnyomó többsége faluban, kisebb hányada mezővárosban, elenyésző kis része pedig szabad királyi városban élt. Kevés kivételtől eltekintve úrbéres közösségekbe tagolódva folytatták mindennapi életüket, s majdnem kizárólag szántóföldi műveléssel foglalkoztak, vagy a szántóföldi művelés volt gazdálkodásuk fő eleme, s ezt egészítette ki az állattenyésztés, fuvarozás, pásztorokodás, szén- és mészegetés, favágás stb. A szepesi görögkatolikus községek lakói számára változatos és jól fizetett munkaalkalmakat biztosítottak az ottani hámorok, vas- és rézbányák, valamint szénégetőhelyek. Elmondható tehát, hogy szinte

¹⁸ A munkácsi monostorban: 18 fő, a máriapócsi monostorban 18 fő (ebből nyolcan teológiai hallgatók voltak), a krasznobrodi monostorban 18 fő (ebből 5-en noviciusok voltak), a kisbereznai monostorban 9 fő, Miszticén 9 fő, Bukócon 7 fő, Bixádon 5 fő. Vö. Basilovits J.: *Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovics olim ducis de Munkacs ...*. II. pars. VI. Fassa, 1804. Cap. III. 11-15.

¹⁹ Basilovits J. történész a ruszin művelődéstörténet jeles alakja, a korábban idézett kétkötetes munka szerzője. Vö. Пронин В.: *Протоигумен Йоанникий Базилович (742-1821). Православная мысль*. Прага, 1957. I. 40-48; Пекар А.: *Василиянськи протоигумени на Закарпатті. Записки ЧСВВ*. IX. 1974. Рим. Hodinka A.: *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*. Ungvár, 1910. 822. Haraksim L': *K sociálnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867*. Bratislava 1961. 88-92.

²⁰ HPL. Fasc. 17. No 36.

mindannyian földesúri függésben éltek mind igazgatási, mind igazságszolgáltatási szempontból. Hétköznapijaikról hiteles képet nyerhetünk a Mária Terézia-féle úrbérendezés paraszti bevallásaiból.²¹

A parochus évi jövedelmének megállapítását alapjában véve tehát adekvátan segítették az összeírás jobbágy, házas zsellér és házatlan zsellér szociális kategóriái. Láttuk, hogy Bacsinszky rendelete szerint ezek eltérő szolgáltatásokkal (párbérrrel) tartoztak papjaiknak. Mindemellett nem fogadhatjuk el kritika nélkül forrásunknak az úrbéres népeiségre vonatkozó adatait. Olyan településekről is jelez úrbéres lakosságot, ahol úrbéresek nem éltek. Ezek az adatok csupán arra utalnak, hogy az olyan helységek mint pl. a hajdúvárosok s a nemesi falvak lakói, tehetőségtől függően a jobbágy, zsellér vagy házatlan zsellér kategóriáknak megfelelően tartoztak megadni egyházi járandóságaikat.

Összeírásunk szerint a görögkatolikus úrbéres népesség 65,97%-át alkották telkes jobbágyok, 22,17%-át házas zsellérek és 11,86%-át a házatlan zsellérek. E kérdés vizsgálata önálló tanulmányt igényel. Összeírásunk alapján úgy tűnik azonban, hogy a görögkatolikusok körében a zselléresedés folyamata előrehaladottabb szakaszban volt, mint az egyéb vallású úrbéres népességen belül. Talányosak az ezer görögkatolikus házaspárra jutó úrbéres parasztok számadatai. Megbízhatónak tűnnek Abaúj, Bereg, Borsod, Sáros, Szepes, Ugocsa, Ung vármegyékben megfigyelhető arányok, ahol a házaspárok száma meghaladja az úrbéres parasztoztét. A számunkra egyértelműen meg nem magyarázható Szabolcs megyei (a hajdúvárosokkal együtt) arányok részben azzal függhetnek össze, hogy a hajdúvárosok úrbéresekre vonatkozó adatainak, mivel ott úrbéres népesség nem volt, nincs semmi köze a valóságos viszonyokhoz.

Pl: Dorog házaspárjainak száma: 519

Dorog úrbéres parasztjainak száma: 655 (?)

Máramaros vármegye ide kapcsolódó aránytalanságainak egyik oka a szigeti esperesség adatainak már kimutatott pontatlansága, másik talán a nem úrbéres görögkatolikus lakosság viszonylag magas számával függhet össze. Elképzelhető az is, hogy egyik-másik helyen az 1805. év házasságkötéseit nem vették tekintetbe a házaspárok számának megállapításánál, összegzésénél. Itt az egyes települések adatait kellene módszeresen megvizsgálni, erre azonban a jelen keretek között nincs lehetőségünk.

²¹ HPL. Fasc. 17. No 35. Szabolcs megyére vonatkozóan ld. pl. Takács Péter: *Parasztvallomások a kisvárdai járásból 1772. A Rétközi Múzeum Füzetei* 8. Kisvárdá, 1988. Bereg megyére ld. Takács Péter – Udvari I.: *A történeti Bereg megye parasztjainak vallomásai 1772-73-ból. (Mutatvány).* Szabolcs-Szatmári Szemle 1988. 2. sz. 164-179. Vö. még *Adatok Tokaj-Hegyalja és a zempléni szlovák, valamint ruszin falvak kapcsolatai történetéhez.* Bencsik J. – Viga Gy. (szerk.): *A hegyaljai mezővárosok történeti néprajza.* Miskolc, 1988. 48-61; *Adalékok a 18. századi zempléni vásárok és a vásározó zempléni lakosok történetéhez.* Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXVI. Miskolc, 1989.

Etnikai, nyelvi viszonyok a munkácsi egyházmegyében

A vizsgált 1806-os összeírás éppen azáltal értékesebb egyéb XVIII. század végi, XIX. század eleji összeírásnál, hogy minden egyes helységben rámutat, milyen nyelven történt a prédikáció, amely egészen kivételes esetektől eltekintve népnyelven történt. Így árnyalt képet kapunk az egyházmegyében uralkodó népi, nyelvi viszonyokról.

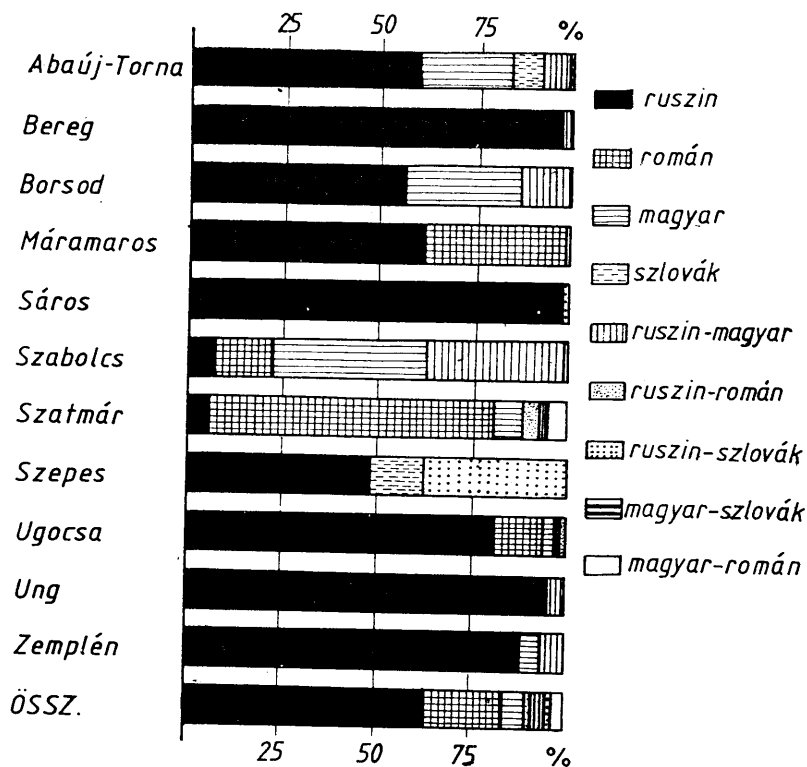
Az egyházmegye többségét ruszin hívek alkották. Számuk 345.786 fő, ami a püspökség híveinek 63,8%-át képezte. A ruszinok egyetlen vármegyében sem alkották a görögkatolikus népesség 100%-át, legmagasabb volt az arányuk Sáros megyében: 98,65%; Beregben 96,75%; Ungban: 95,14%; Ugocsában: 91,01%. Két vármegyében a görögkatolikus hívek 10%-át sem érte el arányuk. Szatmár: 5,6%; Szabolcs: 7,52%.

Jelentős volt a román népesség száma: 113.255, ami a munkácsi püspökség híveinek 20,89%-a. Román nyelvű prédikációt hallgató hívek négy vármegyében éltek. A legszámosabban Szatmárban: a megyebeli görögkatolikusok 74,61%-a; Máramarosban: 35,74%-a; a történeti Szabolcs megyében: 15,53%-a; Ugocsában: 13,42%-a.

A görögkatolikusok összességéhez viszonyítva magas volt a magyar hívek száma is: 33.785 fő, a populáció 6,23%-a. Magyar hívek hét vármegyében éltek: Szabolcs (a vármegyebeli gk. hívek számához viszonyítva): 40,05%; Borsod: 31,10%; Abaúj: 24,33%; Szatmár: 8,59%; Zemplén: 5,78%; Ugocsa: 3,466%; Ung: 0,51%. A görögkatolikusok 100%-a magyar volt a hegyaljai esperességben; a dorogi, kállói, nyíri és szántói esperességekben arányuk meghaladta az 50%-ot.

Az összeírás szlovák nyelvű hívekről is tudósít, számuk: 5.146, a populáció 0,94%-a. Szlovák nyelvű hívek négy vármegyében éltek: Abaúj-Torna (a vármegyebeli gk. hívek számához képest): 8,19%; Sáros: 9%; Szepes: 14,51%; Zemplén: 0,33%. Kivétel nélkül szlovák nyelvűek voltak a Gömör megyei parochiák és filiák; magas volt arányuk az alsó-szepesi esperesi kerületben: 28,19%; valamint a kassai kerületben: 20,27%.

A munkácsi egyházmegye kebelében nem elhanyagolható számban éltek két-nyelvű hívek, akik a prédikációt két nyelven hallgatták. Számuk 42.888, a populáció 7,91%-a. A bilingvisek között legszámosabban a ruszin-magyar kétnyelvűek voltak, akik a kétnyelvűek 53,68%-át, az egyházmegye híveinek pedig 5,37%-át alkották. Ruszin-magyar kétnyelvű görögkatolikusok kilenc vármegyében éltek: Abaúj, Bereg, Borsod, Máramaros, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Ung, Zemplén (Ld. az összeítő mutatókat). Ruszin-szlovák kétnyelvűek száma 8257, a görögkatolikus hívek 1,52%-a. Ezek egy esperesi kerületben az alsószepesiben éltek, ott a hívek 71,8%-át alkotva. Összeírásunk Máramaros, Szatmár és Ugocsa vármegyék területéről regisztrál ruszin-román bilingvis híveket, akiknek lélekszáma 4.615, a populáció



A görögkatolikus hívek % aránya vármegyénként a prédikáció nyelve szerint 1806-ban

0,85%-a. A konszkripció 6113 magyar-román kétnyelvű hívőről ad hírt, ami a populáció 1,12%-a. A magyar-román bilingvis hívek Szatmár és Máramaros megyékben koncentráltak: a felsőbányai esperesség híveinek 16,05%-át, a nagybányaiaknak 17,56%-át, a nagykárolyinak 14,36%-át, a szigetinek pedig 11,21%-át tették ki. Forrásunk a csereháti esperesség területéről 195 magyar-szlovák kétnyelvű hívőt is felmutat, három szatmári esperességből pedig ruszin-magyar-román nyelvű közösségekről is tudósít, melyeknek lélekszáma 1100 volt.

A nyelvi-etnikai viszonyok milyenségét, stabilizálódását vagy változását, egyéb tényezők mellett, nem elhanyagolható mértékben befolyásolja a házasságok tiszta vagy vegyes jellege. A görögkatolikus népesség jelentős hányada vegyes valóságú, illetve vegyes, két- vagy többnyelvű falvakban, mezővárosokban élt. Ezekben az akkulturációs folyamatok észrevehetően hatottak. E kérdéskörben nem kívánunk elmélyedni, csupán jelezzük, hogy a görögkatolikus ruszin népesség között végbemenő etnokulturális, akkulturációs folyamatokat jól szemléltetik Abaúj és Borsod vármegyék adatai. A XIX. század végére az abaúji ruszin szórványok szlovákokba, magyarokba történt felszívódásának két évszázados folyamata utolsó stádiumába érkezett.²² Római katolikus egyházi összeírások szerint a XVIII. század

²² Vö. Paládi-Kovács A.: Ukrán szórványok a 18-19. században a mai Magyarország északkeleti részén. Népi kultúra – népi társadalom VII. Bp., 1973. 344-350.

elején Borsod vármegye minden településén kimutatható ruszin népesség, amelynek aránya azonban kicsi volt az összlakossághoz képest.²³

Összeírásunk szerint e népesség számottevő hányada a XVIII. század végére elmagyarosodott, ugyanis a filiák majdnem mindegyikében, mint másutt is gyakran, a magyar nyelvet jelzi a görögkatolikus népesség prédikációs nyelvének. A jelzett folyamatba helyezve a házasságok tiszta görögkatolikus vagy vegyes jellegét megállapítható, hogy Abaúj vármegyében a tiszta görögkatolikus házasságok aránya 65% volt, ezen belül a kassai esperesi kerületben ez az arány még az 50%-ot sem érte el. Borsod vármegyében: 78,54%. Viszonylag alacsony volt pl. a tiszta görögkatolikus házasságok aránya az eperjesi esperesi kerületben: 55,96%, a homonnai esperesi kerületben: 73,20%; a nagymihályi kerületben: 73,21%, ott ahol a ruszin népesség nyelvi térvesztése figyelhető meg a római katolikus vagy evangélikus vallású szlovákság javára.

A görögkatolikus iskolaügy

Az összeírás nem nyújt képet a görögkatolikus iskolaügy minden szintjéről. Nem tudósít az ungvári papneveldeiről²⁴, az ungvári tanítóképzőről²⁵, a monostori iskolákról.²⁶ Megbízhatóan tájékoztat viszont a munkácsi egyházmegye népiskoláinak számáról, helyéről. Más forrásokkal összhangban összeírásunkból is a görögkatolikus iskolaügy fejletlensége tárul elénk.²⁷ Az összeírók mindössze 95 nép, nemzeti vagy anyanyelvi iskolát²⁸ regisztráltak. A forrásban helyenként triviálisnak jelzett iskolatípus is anyanyelvi-népiskolát jelent. Így csak minden 7., 8. anyaegyházban volt anyanyelvi iskola. Egyáltalán nem találunk görögkatolikus népiskolát Abaúj, Sáros, Ugocsa vármegyékben. Szepes vármegye felső-szepesi kerületének viszont mindegyikében volt népiskola, amit a már említett Mária Teré-

²³ Veres László: Adatok Borsod megye 18. század eleji újratelepülésének történetéhez. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei XII. Miskolc, 1972. 61-66; Veres László: Borsod megye etnikai arculatának változásai a 18. század első felében. Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. 27-36. Ruszinul: Этнични прменки на Горници у першей половки XVIII століття. Нова думка XIV. ч. 51. 46-57.

²⁴ Történetét ld. Гаджега Ю.: История ужгородской богословской семинарии в ее главных чертах. Ужгород, 1928.

²⁵ Történetéről ld. Emlék-album az Ungvári Kir. görög katolikus éneklésztanító képezde 100 éves fennállásának jubileumára. Közli. Kaminszky G. Ungvár, 1894.

²⁶ Ezekről ld. Боднар А. – Чума.: Українська школа на Закарпатті та Східній Словаччині. ч. Т. Пряшів, 1967; Szabó J.: A görög katolikus iskolaügy és a máriapócsi iskolaszervezési törekvések. Szabolcs-Szatmári Szemle 1989. 3. sz. 264-278; Udvari I.: Adalékok a XVIII. századi máriapócsi cirill betűs kéziratokhoz. (Ismeretlen iskolatörténeti adatok Szabolcsból) Szabolcs-Szatmári Szemle, 1988. 4. sz. 379-389; Dudás B.: A baziliták szerepe a Hajdúdorogi Egyházmegye történetében. in. Timkó I. (szerk.): A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987. Nyíregyháza, 1987. 103-116.

²⁷ Vö. Kriveczky B.: Falusi kisiskolák a XVIII. századi Szabolcs megyében. Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis. tom 8/A. 1980. 17-32; Studia Russica XIII. Bp., 1989. 395-396.

²⁸ A fogalomról, a tananyagról ld. Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta Mészáros István. Bp., 1981. 62-69, 396.